

УСТОЙЧИВОСТ В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩИНИТЕ ЗА ПЕРИОДА 2000-2004 г.

Въведение

Общините са основните териториални единици в страната, където взаимодействието „човек-природа“ се проявява особено силно. Колектив от научни сътрудници на Икономическия институт на БАН извършва мониторинг на социално-икономическите и екологичните различия на общините по застъпващи се тригодишни периоди след 1994 г. При изследването се определят обобщаващи оценки, характеризиращи отделни аспекти в развитието на общините, а именно: икономическо и финансово състояние на общината, социален статус на населението, равнище на безработица, инфраструктурна изграденост, динамика на населението и на тази основа се определя интегралната оценка, характеризираща равнището на тяхното развитие.

Концепцията за устойчивост в развитието на община се свързва с нейното прогресивно и балансирано развитие при отчитане на специфичните ѝ особености. Представена по този начин, концепцията за устойчивост в развитието на община включва изискването за устойчиво развитие, при което акцентът пада основно върху екологията на средата.

Методика за изследване на устойчивостта в развитието на община

Методиката за изследване на устойчивостта в развитието на община е разработена в съответствие с работна хипотеза, според която една община е в устойчиво състояние, ако рангът ѝ според интегралната оценка съвпада с ранговете по отделни аспекти в нейното развитие. В съответствие с тази работна хипотеза, колкото по-големи са отклоненията в ранговете по отделни аспекти в развитието на конкретна община от ранга според интегралната оценка, толкова степента ѝ на неустойчивост е по-висока. Като измерител за оценяване на степента на неустойчивост в развитието на i -тата община се използва коефициентът

$$K_i = \sum_{j=1}^n |r_i - r_{ij}|$$

където с r_i е означен рангът на i -тата община според интегралната оценка, а с r_{ij} - съответните рангове според обобщаващите оценки.

Промяната в степента на неустойчивост се оценява чрез разликата в стойностите на измерителя K_i за началната и крайната година на изследвания период. Когато стойностите на този измерител нарастват, се повишава и степента на неустойчивост, а когато намаляват – степента на неустойчивост се понижава.

Резултатите от проведени изследвания на устойчивостта в развитието на общините за различни отчетни периоди показват, че няма община в страната, за която коефициентът K_i да има стойност нула, т.е. ранговете според обобщаващите оценки да съвпадат с ранга според интегралната оценка. Въпреки това представената работна хипотеза дава възможност за оценяване на степента на неустойчивост в развитието на всяка конкретна община и оценяване на настъпилите промени.

Според промените в подредбата на общините в страната по равнище на социално-икономическо развитие за началната и крайната година на изследван период и промените в степента на неустойчивост се построяват четири теоретични модела за развитие на община, схематично представени в табл. 1.

Таблица 1. *Теоретични модели за развитие на община*

Община	Степен на неустойчивост	
	намалява	нараства
Отива по-напред в подредбата или запазва своя ранг	I модел	III модел
Отива по-назад в подредбата	II модел	IV модел

При първия теоретичен модел общината отива по-напред в подредбата или запазва своя ранг, при което степента на неустойчивост намалява. При този модел с придвижването към по-предни позиции общината търси своето равновесно място сред останалите общини в страната.

При втория теоретичен модел общината също търси своето равновесно място, но това става чрез придвижване на по-задни позиции при подредбата и е съпроводено с намаляване на степента на неустойчивост.

При третия и четвъртия теоретични модели степента на неустойчивост нараства. При третия модел това е свързано с придвижване на общината към по-предни позиции при подредбата, а при четвъртия модел – към по-задни позиции.

Необходимо да се посочи, че нарастването на степента на неустойчивост не винаги трябва да се разглежда негативно. При третия теоретичен модел нарастването на степента на неустойчивост е свързано с придвижване към по-предни позиции, което несъмнено е положителна тенденция. При четвъртия модел нарастването на степента на неустойчивост е свързано с придвижване към по-задни позиции при подредбата, което трябва да се разглежда като негативна промяна.

Резултати от изследване устойчивостта в развитието на общините

Изследваният период 2000–2004 г. е разделен на два подпериода 2000–2002 г. и 2003–2004 г., с което се цели сравняване на теоретичните модели, по които се е развивала конкретна община през тези два подпериода. По принцип съществуват 16 възможни начина за развитие на община за два съседни подпериода.

Таблица 2. *Варианти за развитие на община за два съседни подпериода**

Теоретичен модел	Първи (I)	Втори (II)	Трети (III)	Четвърти (IV)
Първи (I)	I-I	I-II	I-III	I-IV
Втори (II)	II-I	II-II	II-III	II-IV
Трети (III)	III-I	III-II	III-III	III-IV
Четвърти (IV)	IV-I	IV-II	IV-III	IV-IV

* Първата римска цифра показва вида на теоретичния модел, по който се е развивала общината през първия, а втората – през втория подпериод.

Тук е необходимо да се посочи, че преминаването от един към друг теоретичен модел за развитие е свързано с търсене на равновесното място на всяка община при подредбата. Резултатите от проведено изследване показват, че за периода 2000–2002 г. степента на неустойчивост в развитието на общините се повишава незначително. Тук е необходимо още веднъж да се посочи, че нарастването на степента на неустойчивост в развитието на общините не трябва винаги да се разглежда негативно. За общините, които са се развивали по III теоретичен модел това нарастване се дължи на по-предните места, които те заемат по отделни аспекти в развитието. Запазването на тези по-предни позиции изисква целенасочени усилия и по онези аспекти, по които тези общини изостават. В този смисъл, нарастването на степента на неустойчивост за общините, които са се развивали по III теоретичен модел, трябва да се оценява позитивно.

За общините, които са се развивали по IV теоретичен модел обаче, нарастването на степента на неустойчивост трябва да се оценява негативно, защото се обуславя от значително изоставане по отделни аспекти в развитието. За изоставащите в своето развитие общини са необходими целенасочени въздействия, защото само със собствени сили тези общини трудно биха се справили.

Сравнението показва, че за периода 2003–2004 г. се отчита съществена промяна в разпределението на общините по области, според теоретичния модел за развитие. Нараства броят на общините, които са се развивали по първия, втория и четвъртия модели, а намалява броят на общините, които са се развивали по третия теоретичен модел.

В табл. 3 е представено разпределението на общините според теоретичния модел за развитие за 2000–2002 г. и за 2003–2004 г.

Таблица 3. *Интензивност на вариантите за развитие на общините за периода 2000-2004 г.*

Теоретичен модел	Първи (I)	Втори (II)	Трети (III)	Четвърти (IV)	Общо
Първи (I)	17	17	13	14	61
Втори (II)	14	14	11	19	58
Трети (III)	24	15	18	19	76
Четвърти (IV)	15	21	11	22	69
Общо	70	67	53	74	264

Резултатите от проведеното изследване за двата подпериода показват, че всичките 16 варианта за развитие на община са възможни. При 27% от общините развитието се е извършвало по един и същ теоретичен модел за двата подпериода 2000–2002 г. и 2003–2004 г., а при останалите 73% се отчита преминаване от един към друг теоретичен модел. Този резултат е указание, че преобладава промяна на теоретичните модели, по които са се развивали общините в страната, въпреки сравнително краткия период, който се разглежда. По-съществени промени в подредбата обаче е логично да се отчитат при общините, които са се развивали по един и същ модел.

Резултати от проведени изследвания показват, че както през 2000 г., така и през 2004 г. „общината“ със средните стойности на показателите за страната се нарежда на 39 място, т.е. броят на общините с равнище на развитие над средното за страната се запазва. Сравнението показва, че 27 общини от групата на развитите общини за 2000 г. запазват своята принадлежност към тази група и за 2004 г. От първа група за 2000 г. отпадат 11 общини: Камено, Сухиндол, Драгоман, Родопи, Ябланица, Созопол, Севлиево, Златица, Пещера, Ихтиман и Трекляно, а през 2004 г. в групата на развитите общини се включват 11 общини: Каварна, Бяла (Вн), Костинброд, Велико Търново, Елин Пелин, Плевен, Перник, Шумен, Горна Оряховица, Горна Малина и Сопот, т.е. включват се областни центрове, крайморски общини и съседни общини на София-град на мястото на специализирани в индустриална дейност общини като Камено, Севлиево и Златица.

През 2000 г. към средно развитите общини се причисляват 180 общини, а към изоставащите – 46 общини. През 2004 г. съответният им брой е 151 и 75, т.е. отчита се нарастване броя на изоставащите общини за сметка на средно развитите, което несъмнено е негативна тенденция. С най-голям брой изоставащи общини е Северозападният район за планиране. За 2004 г. от 32-те общини в района, броят на изоставащите е 18, т.е. 56%.

Общо за периода 2000–2004 г. са настъпили значителни промени в подредбата на общините по равнище на развитие. Приема се, че за развитите общини промяната е значителна, когато рангът се е променил с 10 и повече пункта; за средно развитите общини – с 20 и повече пункта; за изоставащите общини – с 30 и повече пункта. Освен това се приема, че когато конкретна община се е развивала по I или III теоретичен модел про-

мените са позитивни, а когато се е развивала по II или IV модел – негативни.

Въпреки сравнително краткия период, който се разглежда, при 119 от 264 общини, т.е. при 45% от общините в страната, се отчитат значителни промени в подредбата за периода 2003–2004 г. спрямо подредбата за периода 2000–2002 г. В таблица 4 е представено разпределението на тези общини, според степента им на развитост и теоретичният модел, по който са се развивали.

Таблица 4. *Брой общини със значителни промени в равнището на развитие*

Теоретичен модел	Развити общини	Средно развити общини	Изооставащи общини	Общо
Първи	10	34	3	47
Втори	-	19	14	33
Трети	5	10	3	18
Четвърти	2	13	6	21
Общо	17	76	26	119

От таблица 4 се вижда, че най-голям е броят на общините, които са се развивали по първия теоретичен модел (47 общини). Сред тях броят на средно развитите общини е най-голям – 34. При общините, които са се развивали по първия и втория теоретичен модел не би трябвало да се очакват съществени промени при подредбата след 2004 г., защото при тях степента на неустойчивост намалява. По-значими промени могат да се очакват при общините, които са се развивали по третия и четвъртия теоретичен модел, броят на които е съответно 18 и 21, защото при тях степента на неустойчивост нараства.

В таблица 5 са представени общините, при които са отчетени по-значими промени в равнището на развитие за периода 2000–2004 г. В списъка на развитите общини, които са се развивали в съответствие с първия теоретичен модел преобладават общини-областни центрове. С предвиждането си към по-предни позиции, както вече се посочи, тези общини изместват индустриално развити общини като Камено, Златица и Севлиево, които са били в първа група през 2000 г. Сред общините от първа група, които са се развивали по третия модел са крайморските общини Бяла (Вн), Каварна и Царево, както и Чепеларе, т.е. общини с потенциал за развитие на туризма.

От изоставащите общини, които са се развивали по четвъртия модел, т.е. отиват значително назад в подредбата при нарастваща неустойчивост в развитието, са само 6 общини: Бойница (Вд), Генерал Тошево (Дб), Сунгурларе (Бс), Твърдица (Сл), Баните (См), Маджарово (Хс). По своето териториално разположение тези общини се характеризират като периферни.

**Таблица 5. Общини с по-значими промени
в подредбата за периода 2000-2004 г.**

Теоретичен модел	Развити общини	Средно развити общини	Изооставащи
Първи	В.Търново Плевен Русе Варна Шумен Марица (Пд) Пловдив Стара Загора Елин Пелин Пирдоп	Белоградчик, Враца, Оряхово, Роман, Вършец, Лом, Монтана, Елена, Свищов, Габрово, Тетевен, Силистра, Търговище, Вел. Преслав, Ямбол, Кърджали, Брацигово, Велинград, Първомай, Раковски, Стамболийски, Съединение, Борино, Златоград, Хасково, Гоце Делчев, Петрич, Разлог, Хаджидимово, Кюстендил, <u>Перник</u> , Радомир, Самоков, Сливница	Стамболово (Хс) Белица (Бл) Бяла Слатина (Вр)
Втори	-	Златарица, Сухиндол, Белене, Две могили, Иваново, Котел, Елхово, Малко Търново, Тунджа, Брезово, Бр. Даскалови, Гълъбово, Опан, Ковачевци, Трън, Годеч, Драгоман, Златица, Камено	Грамада, Макреш, Чупрене, Г.Дамяново, Вълчи дол, Крушари, Алфатар, Главиница, Хитрино, Болярово, Стражица, Невестино, Земен, Трекляно
Трети	Бяла(Вн) Добрич-град Каварна Царево Чепеларе	Дългопол, Разград, Нови пазар, Доспат, Мадан, Рудозем, Казанлък, Гърмен, Якоруда, Долна баня	Омуртаг Ардино Ракитово
Четвърти	Аксаково <u>Раднево</u>	Кула, Пордим, Карнобат, Созопол, Батак, Белово, Лесичово, Лъки Родопи, Ивайловград, Бобошево, Рила, Копривщица	Бойница, Ген.Тошево, Сунгурларе, Твърдица, Баните, Маджарово (Хс)

Зависимост между равнище на развитие и екологичен статус

Резултати от проведено от Н. Чкорев изследване на екологичния статус на общините въз основа на показатели за основните природни компоненти – въздух, води, отпадъци за 2004 г. сочат, че първите 10 общини с най-голямо замърсяване са: 1) Столична община; 2) Раднево; 3) Девня; 4) Бургас; 5) Гълъбово; 6) Димитровград; 7) Бобов дол; 8) Мирково; 9) Белослав; 10) Перник. С изключение на община Димитровград, останалите общини са от групата на развитите. Сред тези общини с най-значима промяна при подредбата по равнище на развитие за периода 2000–2004 г. са общините Раднево, Гълъбово и Перник (табл. 5).

За периода 2000–2004 г. община Раднево се е развивала по IV теоретичен модел, т.е. отива с 11 пункта по-назад при подредбата, при слабо нарастваща степен на неустойчивост. Поради влошения екологичен статус на общината има основания да се очаква, че посочената негативна тенденция ще се запази.

За разглеждания период община Гълъбово се е развивала по втория теоретичен модел – отива по-назад с 28 пункта при подредбата, при значи-

телно намаляване на степента на неустойчивост. Общината търси назад своето равновесно място при подредбата, което може да се разглежда като негативна тенденция, която се наслаждава с влошения екологичен статус на общината.

Община Перник се е придвижила с 45 пункта напред в подредбата по равнище на развитие, въпреки че е сред 10-те най-замърсени общини в страната. Степента ѝ на неустойчивост значително намалява, което показва, че общината търси своето равновесно място напред при подредбата (I теоретичен модел). Поради влошения екологичен статус на общината ще са необходими допълнителни усилия за запазване на достигнатите по-предни позиции.

Зависимостта между равнище на развитие и екологичен статус се проявява най-силно при общините Девня (3,3) и Мирково(8,8), където първата цифра в скобите показва мястото, което общината заема по равнище на социално-икономическо развитие за 2004 г., а втората цифра характеризира близостта ѝ до най-замърсената „община”. След тях се нареждат общините Столична (5,1), Белослав (7,9), Бургас (12,4) и Раднево (15,2), т.е. развити общини с влошени екологични характеристики, при които зависимостта също се проявява силно.

В заключение, има основания да се смята, че резултатите от изследването на устойчивостта в развитието на общините представляват интерес както за всяка конкретна община, така и за териториални единици от по-висок ранг – области и райони за планиране. Те характеризират динамиката на протичащите процеси в общините за периода 2000–2004 г. и мястото, което всяка конкретна община заема по равнище на развитие сред останалите общини в областта, района за планиране и в страната. Провеждането на такъв род изследвания представлява интерес и от гледна точка на оценяване на постигнати резултати от провеждането на регионална политика, насочена към смекчаване на регионалните различия.